

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ**

з навчальної дисципліни «Соціальна психологія та конфліктологія»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

125 Кібербезпека (безпека інформаційних та комунікаційних систем)

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. №7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук,
доцент Шиліна А. А.

Рецензенти:

1. Провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, с.н.с. Мацегора Я. В.
2. Доцент кафедри соціології та психології педагогіки факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Чепіга Л.П.

**1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
(денна форма навчання)
Відсутня**

**2. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
(заочна форма навчання)**

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		Лекції	Семінарські	Практичні	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр 5							
Тема № 1 Соціальна психологія як явище і як наука. Предмет та методи соціальної психології.	45	2	3	-	-	40	залік
Тема № 2 Конфліктологія як наука. Предмет, завдання та напрями сучасної конфліктології.	45	2	3	-	-	40	
Всього за семестр №5:	90	4	6	-	-	80	

3. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1. Соціальна психологія як явище і як наука. Предмет та методи соціальної психології.

Семінарське заняття Соціальна психологія як наука.

Навчальна мета заняття: сформувати уявлення про особливості соціальної психології як науки і широким спектром соціально психологічних явищ

Кількість годин 3 години 0 -год. (денна форма навчання), 3 - год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Соціальна психологія як явище.
2. Предмет соціальної психології як науки.

3. Методологія та методи дослідження в соціальній психології.
4. Соціальна психологія як наука: історичний еккурс.

Методичні вказівки

Викладач оголошує тему семінарського заняття, та разом із студентами згадують що таке соціальна психологія як наука і навчальна дисципліна. Коротко приділяє увагу наступним питанням:

Відмінність соціальної психології від загальної психології, від соціології. Феномени, що вивчаються соціальною психологією, і іншими науками.

Студентам пропонується представити соціальну психологію у вигляді квітки. Стебло квітки

- методологія і методи; серцевина - предмет; пелюстки квітки - основні розділи, а листочки, що ростуть від стебла, - напрями та розділи науки.

Студенти малюють квітку. У кожній пелюстці квітки схематично малюють основну ідею розділу, на стеблі підписують відомі їм методи (користуючись програмою) і т. Д.

Процес малювання дозволяє, по-перше, попрацювати з темою, по-друге, наочно уявити собі і запам'ятати структуру курсу соціальної психології.

На занятті доцільно повторити сучасні уявлення про предмет соціальної психології. Розглядається зміст двох підходів, які розкривають місце соціальної психології та її зв'язки з

«батьківськими» дисциплінами - психологією і соціологією: 1) інтрадисциплінарний підхід (соціальна психологія - частина соціології, соціальна психологія - частина психології) і 2) інтердисциплінарний підхід (соціальна психологія - наука, сформувалася на стику психології і соціології). Окремо розглядаються кордони соціології, психології та соціальної психології.

На конкретних прикладах розглядаються методи, що використовуються соціальною психологією.

Виникненню соціальної психології передувала сукупність певних історичних, соціокультурних, наукових, психологічних передумов, великий інтерес мислителів усіх часів до соціальної життєдіяльності людини. Соціальна психологія закорінена в давніх філософських вченнях Єгипту, Індії, Китаю, Греції, Риму та інших країн, котрі зосереджувалися на пізнанні спільної життєдіяльності людей.

Дослідження соціально-психологічної проблематики в надрах філософії підготувало основу для розвитку соціально-психологічних ідей у лоні соціології, теорії еволюції та психології, сприяло появі в середині XIX ст. перших соціально-психологічних концепцій («психологія народів», «психологія мас», теорія інстинктів соціальної поведінки).

Серед перших соціально-психологічних теорій, що виникли на Заході у середині XIX ст., виокремлюють концепції «психологія народів», «психологія мас» і теорію інстинктів соціальної поведінки.

Засновниками концепції «психологія народів» були німецькі філософ Моріц Лацарус, мовознавець Герман Штейнталь та психолог і мовознавець Вільгельм Вундт (1832— 1920). Так, В. Вундт стверджував, що душа має надіндивідуальну цілісність, яка й становить народ, націю.

У становленні та розвитку зарубіжної соціальної психології визначають такі *етапи*:

- зародження соціально-психологічних ідей у надрах суспільних і природничих наук;
- відмежування соціальної психології від філософії, соціології, психології та оформлення її як самостійної галузі знання (кінець XIX - початок XX ст.);
- експериментальний період (до 60-х років XX ст.);
- формування і розвиток основних напрямів сучасної соціальної психології. Зародження соціально-психологічних ідей відбувалось у надрах суспільних і природничих наук.

Самодостатній її розвиток помітний з останнього десятиліття XX ст. В зародженні та розвитку цієї науки виокремлюють такі *етапи*:

- зародження соціально-психологічних ідей у суспільних та природничих науках;
- відмежування соціальної психології від філософії, психології та соціології і перетворення її на самостійну галузь знання (кінець XIX ст. - початок 30-х років XX ст.);
- стагнація соціальної психології (друга половина 30-х - 50-ті роки XX ст.);
- відродження соціальної психології та її розвиток на основі соціалістичної орієнтації (друга половина 50-х - кінець 90-х років XX ст.);
- розвиток сучасної вітчизняної соціальної психології на основі нової соціально- економічної парадигми.

Зародження соціально-психологічних ідей у суспільних та природничих науках. Йому передував період зародження соціально-психологічної проблематики у надрах суспільних і природничих наук.

Наукові напрацювання філософів, політичних і громадських діячів збагатили соціальну психологію.

В ході спільної діяльності люди обмінюються між собою різними уявленнями, ідеями, інтересами, настроями, почуттями, установками тощо. Цей процес у вузькому сенсі можна вважати обміном інформацією. Однак специфіка людської комунікації полягає в тому, що в умовах міжособистісного спілкування інформація не тільки передається, але і формується, уточнюється, розвивається. Іншими словами, характерною рисою міжособистісної комунікації є процес психологічної зворотного зв'язку

Враховуючи складність спілкування, необхідно визначити його структуру. Структуру спілкування можна характеризувати через виділення в ньому трьох взаємопов'язаних сторін:

1. *Комунікативна* (або комунікація) – полягає в обміні інформацією між людьми, що спілкуються.

2. *Інтерактивна* – полягає в організації взаємодії між індивідами, що спілкуються, в обміні не лише знаннями, ідеями, але й діями.

3. *Перцептивна* – означає процес сприйняття і пізнання один одного партнерами зі спілкування і встановлення на цій основі взаєморозуміння.

У соціальній психології визначають такі види спілкування:

Міжособистісне – це процес інформаційної і предметної взаємодії між людьми, у якому формуються та реалізуються їх міжособистісні стосунки.

Матеріальне спілкування – це взаємовідносини і взаємодія людей у ході матеріально-практичної діяльності, передусім у процесі праці й виробництва, а також їх поведінка в різних сферах суспільного життя.

Духовне спілкування – це обмін різноманітною інтелектуально-емоційною інформацією, яка сприяє духовному розвитку особистості.

Масове спілкування – спілкування з великими групами людей (масами).

Рольове спілкування – обумовлюється соціальним статусом, який займає людина, виконуючи ту чи іншу соціальну роль.

Ритуальне спілкування – характеризується передусім тим, що людина сприймає себе формально, як носія ролі, як елемент ритуалу (ритуали привітання, вибачення, ритуали пов'язані зі святом і т. ін.).

Монологічне спілкування – передбачає позиційну нерівноправність партнерів. Один партнер – автор впливу, носій цілей і права їх реалізувати.

Інший партнер – об'єкт цілеспрямованого впливу.

Імперативне спілкування – це авторитарна, директивна форма дії на партнера. Особливість її у відкритості кінцевої цілі – тиск на партнера.

Класифікація рівнів спілкування:

- *макрорівень*. Спілкування як складна система взаємозв'язків індивіда з іншими людьми і соціальними групами, важливий аспект його способу життя;

- *мезорівень*. Спілкування як сукупність цілеспрямованих логічно завершених контактів чи ситуацій взаємодії людей у конкретний період свого життя;

- *мікрорівень*. Спілкування як взаємодія поведінкових актів. Функції спілкування:

- *інструментальна* (полягає в організації діяльності шляхом передачі інформації, суттєвої для виконання дії);

- *синдикативна* – функція об'єднання;

- *функція самовираження*;

- *трансляційна* функція – полягає у передачі конкретних способів діяльності, оціночних критеріїв і програм. Ця функція лежить в основі процесів соціалізації.

Спілкування як соціально-психологічний феномен де термінується актуальними тенденціями розвитку суспільства. З одного боку, сучасне

суспільство перебуває у стані інформаційної перенасиченості. З іншого – інформаційне суспільство загострює для сучасної людини проблему самотності відчуження, віртуальної реальності. Розвиток інформаційних технологій вносить дискомфорт у буття людини, одним із яких є для індивіда.

Зважаючи на всі проблеми сучасної людини, перед нею постає проблема збереження власної ідентичності в ситуації глобальної інформатизації суспільства. В цій ситуації людина повинна звернутися до особистісного, до тих засад її буття, через які вибудовується уся система світосприйняття та світорозуміння особистості.

Питання цільових виступів:

1. Зв'язок соціальної психології з іншими науками
2. Сфери застосування соціально-психологічних знань
3. Проблеми і перспективи розвитку соціальної психології
4. Типи міжособистісного спілкування: імперативний, маніпулятивний, діалогічний.
5. Застосування маніпулятивних тактик у міжособистісному і діловому спілкуванні (гра на почутті жалості, використання самолюбства партнера за допомогою компліментів і лестощів, використання довірливості і поступливості партнера, провокування захисних реакцій, провокування замішання і дезорієнтації партнера, гра на нетерплячості партнера, гра на почутті безвиході, провокування інтересу партнера до маніпулятора).

Теми рефератів:

1. Основні підходи у визначенні предмета та об'єкта соціальної психології.
2. Методологія соціальної психології.
3. Феноменологія соціальної психології.
4. Психологічні особливості вербальної комунікації. Вербальні засоби спілкування.
5. Культура говоріння. Уміння слухання.
6. Невербальні засоби спілкування: оптико-кінетичні, паралінгвістичні, екстралінгвістичні, просторово-часові.
7. Зони міжособистісного спілкування: інтимного спілкування, особистого спілкування, формального спілкування, публічного спілкування.

Література

1. Матвійчук Т. Ф. Конфліктологія: навчально-методичний посібник. Львів: Вид-во «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2018. 76 с. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/11447/1/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%A2.%20%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%25D.pdf>

2. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. – Київ : Талком, 2018. – 580 с. <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Osnovy-socpsych.pdf>

3. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Воляннюк, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПП ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с.

<https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/27765/1/Social-psychology.pdf>

4. Шахова О. Г. Соціальна психологія особистості Харків: «Контраст», 2019. 116 с. Шахова О.Г. Соціальна психологія особистості.pdf

5. Петрінко В.С. Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці. Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла». 2020. 360 с. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31879>

6. Позднякова Л. О., Гриценко Н. В. Управління конфліктами: Конспект лекцій. Харків. УкрДУЗТ, 2018. 74 с. URL: <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/3147/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9.pdf>

Тема № 2. Конфліктологія як наука. Предмет, завдання та напрямки сучасної конфліктології.

Семінарське заняття Становлення конфліктології як науки. Предмет, завдання та напрямки сучасної конфліктології.

Навчальна мета заняття сформувати уявлення про становлення конфліктології, про її етапи розвитку; про предмет конфліктології, її завдання та напрямки.

Кількість годин - 0 год. (денна форма навчання), 3 - год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Становлення конфліктології.
2. Основні етапи становлення конфліктології.
3. Місце конфліктології в системі соціальних дисциплін.
4. Об'єкт, предмет та завдання сучасної конфліктології.

Методичні вказівки.

При відповіді на запитання семінарського заняття необхідно знати.

Конфлікти супроводжують всю історію розвитку людства. Навіть сам потік історії рухається у мінливих руслах конфліктів. Однак цей потік містить і певні якісно відмінні, визначальні етапи.

Вищою цінністю мислителів давнини визнавали не війну і боротьбу, а мир і злагоду. Протиріччя - центральна категорія діалектики - сучасного філософського вчення про загальних категоріях і законах розвитку природи, суспільства і людського мислення.

Серед давніх і сучасних філософів немає повної єдності в розумінні ролі протиріч, боротьби і конфліктів. Вже деякі з древніх філософів висловлювали утопічні надії на можливість створення суспільства, де будуть усунені всякі суперечності і конфлікти.

У Середньовіччя, коли утвердилася християнська релігія, заснована на ідеях людинолюбства, рівності всіх перед Богом, домогтися міцного миру між людьми знов-таки не вдалося.

Два різних підходи до розуміння природи соціального конфлікту в Новий час. У ході обговорення виявилися два різних підходи до розуміння природи соціального конфлікту, які можна визначити як песимістичний і оптимістичний.

У своєму подальшому розвитку теорія конфлікту постійно спирається на базові ідеї про природу конфлікту, висловлені видатними мислителями давнини, Середньовіччя та Нового часу.

Найбільш тісно сучасна конфліктологія пов'язана із соціологією, яка, вивчаючи суспільну думку щодо різних проблем суспільства, роблячи стосовно них власні висновки, може виявити болючі її зони, а також простежити наслідки цих явищ для суспільства.

Конфліктологія як окрема дисципліна склалася в п'ятдесятих-шістдесятих роках нинішнього століття в надрах західної соціології та політології. Її предметом стало пояснення процесів життя, функціонування та розвитку суспільних систем і підсистем допомогою категорії конфлікту, що позначає зіткнення, протистояння суб'єктів, які переслідують протилежні інтереси і цілі.

У соціології загальна концепція соціального конфлікту стала складатися в кінці XIX - початку XX ст. в роботах німецьких учених Макса Вебера (1864-1920) і Георга Зіммеля (1858 - 1918). Вони довели, що конфлікти є невід'ємною частиною соціального життя.

Класичним твором сучасної конфліктології стала робота Л. Козера «Функції соціального конфлікту» (1956). Розвиваючи ідеї Вебера і Зіммеля про загальності та універсальності конфлікту, американський соціолог дав у своїй роботі глибоке обґрунтування позитивної ролі конфліктної взаємодії в житті суспільства.

Специфіка суспільних конфліктів пов'язана з оперування великими обсягами інформації, знаків, символів, знань про світ, про себе і про інших людей. Навіть ті конфлікти, які на перший погляд пов'язані тільки з матеріальними причинами, в дійсності мають багато інших аспектів, будучи пов'язані також і з твердженням статусу, ролі, престижу.

Питання цільових виступів, доповідей, рефератів (письмових відповідей):

1. Соціально-історичні і теоретичні передумови виникнення конфліктології.
2. Три напрями конфліктології як науки.
3. Визначте об'єкт конфліктології, назвіть вчених з прізвищами яких пов'язано становлення конфліктології як відносно самостійної дисципліни.

4. У чому проявляється взаємозв'язок між конфліктологією та управлінськими дисциплінами?

5. Назвіть прізвища вчених, з якими пов'язано становлення конфліктології, як самостійної науки.

Індивідуальне завдання.

Використовуючи лекційний матеріал та додаткову літературу заповнити таблицю:

Часові етапи еволюції конфліктології	Теоретичний напрямок	Представники	Основні ідеї
1			
2			
3			
4			

Здобувачам вищої освіти для роботи на семінарському занятті необхідно знати і розуміти наступні питання.

Аналіз структуру конфлікту включає в себе кілька основних складових:

- конфліктуючі сторони;
- зона розбіжностей;
- уявлення про ситуацію;
- мотиви;
- дії;

1. Виникнення конфліктної ситуації. Конфлікт не виникає раптово, миттєво, йому передують приховані або відкриті соціально-психологічні процеси між особистостями або у свідомості особистості, та, нарешті, в якій-небудь групі, тобто спочатку виникає конфліктна ситуація.

2. Усвідомлення об'єктивної конфліктної ситуації. Коли суперечності стають усвідомленими і протилежна сторона відповідає реальним діям (поведінкою), конфлікт стає реальністю, бо тільки сприйняття ситуації як конфліктної породжує відповідну поведінку (із цього також випливає, що суперечність може бути не тільки об'єктивною, тобто реально існуючою, а й суб'єктивною, уявною або тільки сприйнятою такою). Для того щоб конфлікт був усвідомлений, необхідний інцидент, тобто ситуація, при якій одна зі сторін починає діяти, обмежуючи інтереси іншої сторони.

3. Інцидент, мотив конфлікту. Обставини, які сприяють створенню конфлікту, можуть бути різні. Поштовхом для вступу особистості в конфлікт буває, як правило, внутрішнє або зовнішнє спонукання, спричинене особистою реакцією на основі відношення, що вже склалося, особистості до оточуючого її середовища. Такими можуть бути зневажливий жест, міміка, грубе, різке слово, образливий тон, фізична або моральна образа, недобррозичливий погляд, приниження гідності особи, упереджене

відношення до особи, необ'єктивна оцінка результату діяльності особистості або групи, байдужість, формалізм, бюрократизм та ін.

4. Розростання та ескалація конфлікту супроводжуються зазвичай зіткненням протидіючих сторін у формі демонстративної поведінки, висловів, а іноді й фізичних дій. Це зіткнення має гострий емоційний характер і відзначається високим ступенем внутрішньої напруженості конфліктуючих.

5. Вирішення конфлікту є заключним етапом динаміки конфлікту, тому що суб'єктивне завершення не усуває причини конфлікту, найчастіше підсилює розбіжності, суперечності, розмежовує групу.

Останній етап розвитку конфлікту можливий як внаслідок зміни об'єктивної конфліктної ситуації, так і за рахунок перетворення її образів, які є в учасників конфлікту.

Конфлікт виникає тільки за певних умов, зовнішніх та/або внутрішніх.

1. Зовнішні умови виникнення конфлікту в основному зводяться до того, що задоволення яких-небудь глибоких і активних мотивів і стосунків особистості стає зовсім неможливим або ставиться під загрозу.

2. Внутрішні умови або передумови займають основне місце у виникненні конфліктів. Серед них насамперед відзначаються особистісні передумови виникнення і розвитку конфліктів (конфліктність як відносна стійка особистісна властивість, деструктивні внутрішні або внутрішньоособистісні конфлікти, акцентуації характеру, ригідність мислення і поведінки, негативні стереотипи поведінки, що склалися, та ін.). Джерела конфліктів викликають передумови і причини виникнення конфліктних ситуацій та ескалації конфліктів.

Питання цільових виступів, доповідей, письмових відповідей:

1. Передумови розгортання конфлікту.
2. Чи є зв'язок між спірною ситуацією, конфліктною ситуацією, інцидентом і конфліктом?
3. Суть динаміки конфлікту.
4. Дві моделі опису конфлікту: структурна і процесуальна.

Індивідуальне завдання:

1. Основні етапи процесу конфлікту (на прикладі).
2. Побудувати графік процесу конфлікту за його фазами (на прикладі).
3. Розібрати конфліктну ситуацію (перегляд відео) за двома моделями опису конфлікту.

Література.

1. Березовська Л.І., Юрков О.С. Психологія конфлікту: навчально-методичний посібник. Мукачеве. МДУ, 2016. 201 с. URL: https://duikt.edu.ua/uploads/1_1537_89047517.pdf
2. Гарькавець С. О. Соціальні конфлікти: Словник-довідник. Сєвєродонецьк: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2020. 120 с. URL:

https://deps.snu.edu.ua/media/filer_public/45/87/45875a2d-599d-4914-aeefa-fd78c0259dc4/garkavets_sotsialni_konflikti_slovník-dovidnik.pdf

3. Гетьманчук М.П., Гетьманчук П.М., Гнатюк С.С. та ін. Конфліктологія: навч. посібник Львів: ЛьвДУВС, 2016. 343 с.

4. Гуменюк Л.Й. Соціальна конфліктологія: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2013. 400 с. URL:

<https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/443/1/%D0%93%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%B%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%202013.pdf>

5. Досвід врегулювання конфліктів у світі. Уроки для України / Д. Гайдай та ін.; за ред. К. Зарембо; Інститут світової політики. Київ, 2016. 36 с. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Conflict-Lessons-for-Ukraine_01-36_ukr.pdf

6. Кавиліна Г. К. Конфліктологія: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності: 012 Дошкільна освіта. Одеса: Видавництво ТОВ «Лерадрук». 2021. 153 с. URL:

http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/12440/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D0%9A%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B9.pdf

7. Конфліктологія: загальна та юридична: підручник. Л. М. Герасіна, М.П. Требін, О.М. Сахань, В. Д. Воднік; за заг. ред. Л.М. Герасіної. Харків : Право. 2021. 224 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4403&download_id=1423

8. Лісений Є., & Лісеная А. (2022). Особливості конфліктів на підприємстві та засоби їх розв'язання. Економіка та суспільство, (35). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-5>

9. Матвійчук Т. Ф. Конфліктологія: навчально-методичний посібник. Львів: Вид-во «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2018. 76 с. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/11447/1/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%A2.%20%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%25D.pdf>

10. Петрінко В.С. Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці. Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла». 2020. 360 с. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31879>

11. Яхно Т. П., Куревіна І. О. Конфліктологія та теорія переговорів. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 168 с. URL: <https://resource.odmu.edu.ua/chair/download/111775/dEYMGVyF2oQMwrEwf0O>

HCw/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D1%82%D0%B0%20%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2.pdf

4. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Березовська Л.І., Юрков О.С. Психологія конфлікту: навчально-методичний посібник. Мукачево. МДУ, 2016. 201 с. URL: https://duikt.edu.ua/uploads/l_1537_89047517.pdf
2. Гарькавець С. О. Соціальні конфлікти: Словник-довідник. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. 120 с. URL: https://deps.snu.edu.ua/media/filer_public/45/87/45875a2d-599d-4914-aefa-fd78c0259dc4/garkavets_sotsialni_konflikti_slovník-dovidnik.pdf
3. Гуменюк Л.Й. Соціальна конфліктологія: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2013. 400 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/443/1/%D0%93%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%B%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%202013.pdf>
4. Досвід врегулювання конфліктів у світі. Уроки для України / Д. Гайдай та ін.; за ред. К. Зарембо; Інститут світової політики. Київ, 2016. 36 с. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Conflict_Lessons-for-Ukraine_01-36_ukr.pdf
5. Конфліктологія: загальна та юридична: підручник. Л. М. Герасіна, М.П. Требін, О.М. Сахань, В. Д. Воднік; за заг. ред. Л.М. Герасіної. Харків : Право. 2021. 224 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4403&download_id=1423
6. Матвійчук Т. Ф. Конфліктологія: навчально-методичний посібник. Львів: Вид-во «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2018. 76 с. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/11447/1/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%A2%20%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%25D.pdf>
7. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В.

Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. – Київ : Талком, 2018. – 580 с.

<https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Osnovy-socpsych.pdf>

8. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПП ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с.

<https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/27765/1/Social-psychology.pdf>

9. Шахова О. Г. Соціальна психологія особистості Харків: «Контраст», 2019. 116 с. Шахова О.Г. Соціальна психологія особистості.pdf

10. Петрінко В.С. Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці. Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла». 2020. 360 с. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31879>

11. Позднякова Л. О., Гриценко Н. В. Управління конфліктами: Конспект лекцій. Харків. УкрДУЗТ, 2018. 74 с. URL: <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/3147/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9.pdf>

12. Політична конфліктологія: навчально-методичний посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / упоряд. Ю. Завгородня; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Юридична література, 2023. 64 с. (Серія: Навчально-методичні посібники) URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/25691/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F-%D0%B7%20%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%B0.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

13. Проект Закону про медіацію № 2480 від 27.03.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54558.

14. Рєзнікова В. Медіація (посередництво) як спосіб вирішення господарських спорів. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2012. № 90. С. 10–15. URL: http://papers.univ.kiev.ua/1/jurydychni_nauky/articles/reznikova-v-mediation-intermediation-as-a-method-of-solvingeconomic-disputes_19538.pdf.

15. Сенаторова О. Права людини і збройні конфлікти: навч. посіб. Київ. ФОП Голембовська О.О., 2018. 208 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf

16. Соціальна конфліктологія та партнерство: методичні рекомендації. Автор упорядник І.В. Кулик. Івано-Франківськ, 2018. 75 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4715/1/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D1%82%D0%B0%20%D0>

%BF%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%BD%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE.pdf

17. Яхно Т. П., Куревіна І. О. Конфліктологія та теорія переговорів. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 168 с. URL: <https://resource.odmu.edu.ua/chair/download/111775/dEYMGVyF2oQMwrEwf0OHCw/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D1%82%D0%B0%20%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2.pdf>

Додаткова:

1. Белінська О.В. Медіація – альтернативне вирішення спорів. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1(5). С. 158–172. URL: http://vru.gov.ua/Docs/visnik05_12.pdf.

2. Єрмоєнко Г. Медіація – альтернативний спосіб розв'язання конфліктів, або і вівці цілі, і вовки не голодні. *Маркетинг в Україні*. 2011. № 5. С. 67–70. URL: <http://www.ukrmediation.com.ua/files//Madiacija.pdf>.

3. Збройний конфлікт в Україні: військова підтримка незаконних збройних формувань «днр» та «лнр» з боку рф. О. Гарбар та ін. за ред.: О. Павліченко, О. Мартиненка; Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ. 2018. 40 с. URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/New.pdf>

4. Кавиліна Г. К. Конфліктологія: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності: 012 Дошкільна освіта. Одеса: Видавництво ТОВ «Лерадрук». 2021. 153 с. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/12440/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D0%9A%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B9.pdf

5. Кохан Г. Чи потрібна медіація Україні? *Юридичний радник*. 2014. № 2(74). URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d1-87-d0-b8-d0-bf-d0-be-d1-82-d1-80-d1-96-d0-b1-d0-bd-d0-b0-d0-bc-d0-b5-d0-b4-d1-96-d0-b0-d1-86-d1-96-d1-8f-d1-83-d0-ba-d1-80-d0-b0-d1-97-d0-bd-d1-96/>

6. Лісений Є., & Лісеня А. (2022). Особливості конфліктів на підприємстві та засоби їх розв'язання. *Економіка та суспільство*, (35). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-5>

7. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект : навч.-метод. посіб. / В. Андрєєнкова та ін. ; НАПН України, Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи, Громад. орг. «Ла Страда – Україна» [редкол.: К. Левченко, В. Панок, І. Трубавіна, Л. Ковальчук, В. Андрєєнкова]. Київ: ФОП Стеценко В. В., 2016. 192 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/568/1/Розбудова%20миру.pdf>

8. Романовський О. Г., Пономарьов О. С., Підбуцька Н. В. Конфліктне спілкування в інженерній діяльності: навч. посіб. Х: НТУ «ХП», 2013. 292 с. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/51c91ae5-d59f-48d2-ba5d-58a3a9326f2a/content>

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. «Використання міжнародних форматів для врегулювання сепаратистських конфліктів». Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/vikoristannya-mizhnarodnikh-formativ-dlya-vregulyuvannya>

2. Війна та збройний конфлікт – одне й те ж? URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/02/45317/>

3. Медіація: ефективне вирішення конфліктів. URL: <http://www.voas.gov.ua/work/med-ats-ya/med-ats-yaefektivne-vir-shennya-konflikt-v/>.

4. «Припинення і постконфліктне врегулювання сепаратистських конфліктів: іноземний досвід і висновки для України». Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/pripinennya-i-postkonfliktne-vregulyuvannya-separatistskikh>

5. Топ збройних та політичних конфліктів у 2023 році: що про них відомо. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/04/03/infografika/svit/top-zbrojnyx-ta-politychnyx-konfliktiv-2023-roczy-pro-nux-vidomo>

6. Український центр медіації. URL: <http://www.ukrmediation.com.ua/ua/>.